

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.432

Кондратюк О.І.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів підприємства
Київського національного торговельно-економічного університету

ФОРМУВАННЯ ДОВГОСТРОКОВИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕФЕКТУ СИНЕРГІЇ

Розглянуто питання конкурентоспроможності в умовах глобалізації економіки. Визначено основні напрями підвищення конкурентних переваг та фактори, що на них впливають. Наведено значення синергетичного ефекту при формуванні конкурентних переваг на довгострокову перспективу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, глобалізація, економічний ефект, соціальний ефект, інноваційний ефект, синергетичний ефект.

Кондратюк О.И. ФОРМИРОВАНИЕ ДОЛГОСРОЧНЫХ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ С ПОМОЩЬЮ ЭФФЕКТА СИНЕРГИИ

Рассмотрены вопросы конкурентоспособности в условиях глобализации экономики. Определены основные направления повышения конкурентных преимуществ и факторы, на них влияющие. Приведены значения синергетического эффекта при формировании конкурентных преимуществ на долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные преимущества, глобализация, экономический эффект, социальный эффект, инновационный эффект, синергетический эффект.

Kondratyuk O.I. FORMATION OF LONG-TERM ADVANTAGES COMPETITIVE BY USING SYNERGIES

The problems of competitiveness in a globalized economy are considered. The main directions of improving the competitive advantage, and the factors influencing them were determined. The values of the synergistic effect in formation of competitive advantages in the long term

Keywords: competitiveness competitive advantage, globalization, economic impact/social impact, innovation effect, synergistic effect.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економічних відносин та відкритості розвинених економік підвищується значення концепції конкурентоспроможності. Конкурентне середовище багатьох галузей пережило фундаментальні зміни і все більше стикаються з явищем, яке можна охарактеризувати терміном «турбулентна конкуренція» [1]. Об'єктивний процес формування ринкового середовища на перший план ставить проблему забезпечення ефективного функціонування та швидкої адаптації до нових умов. Від сталого розвитку зернопродуктового комплексу залежить ефективне функціонування продовольчого ринку країни. Саме цей сектор протягом останніх років стає важливим «двигуном» для всієї економіки, але, на жаль, сьогодні він характеризується багатьма слабкими сторонами, що не забезпечують ефективного та сталого розвитку. Серед основних проблем – погана технічна та соціальна інфраструктури, відставання модернізації, неефективний маркетинг.

Але, незважаючи на це, український аграрний сектор забезпечує 38% від загального обсягу українського експорту. Експорт продовольства забезпечує надходження валюти до України – понад 12 млрд дол. на рік [2]. Що стосується зернових культур, то їх експорт у 2013 р. склав 6,37 млрд дол., або 37,4% від всієї сільськогосподарської та продовольчої продукції [3].

У 2015–2016 МР світове виробництво пшениці досягне рівня 719 млн тонн, що на 1% нижче за рекорд 2014–2015 МР. З восьми основних країн-експортерів лише в Австралії та США прогнозується зростання виробництва, тоді як в Аргентині, Канаді,

ЄС, Казахстані, Росії та Україні прогнозується його зниження. Також прогнозується незначне зростання світових кінцевих запасів до 203 млн тонн, оскільки виробництво перевищує споживання третій рік поспіль. Показник світової торгівлі у 2015–2016 рр. знизиться на 3%, тому очікується посилення конкуренції серед основних країн-експортерів [4].

Як бачимо, підвищення інтенсивності конкуренції змушує зміцнювати свої конкурентні переваги, що допомагає виживати в умовах міжнародної конкуренції, а це ставить перед національними та іноземними суб'єктами господарювання вирішення таких завдань: підвищення конкурентоспроможності при посиленні конкурентної боротьби; відповідність випуску продукції поточним замовленням споживачів; необхідність розробки та реалізації адекватних рішень у складній економічній ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються умов конкурентоспроможності, є дуже важливими і багатогранними науковими дослідженнями. Сила цих знань полягає в різноманітності, складні організаційні ситуації вимагають комплексної діагностики за допомогою накопичення знань з економіки та менеджменту. Питанням підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та зернопродуктового підкомплексу зокрема присвячено праці вітчизняних науковців, таких як: В.А. Гайдук [5], Г.М. Кулешова [6], В.Я. Месель-Веселяка [7], Д.Г. Легеза [8] та інші.

Не вирішені частини проблеми. Динамічний і суперечливий характер сучасної глобалізованої економіки обумовлює необхідність дослідження якісно нових характеристик і властивостей конкуренції.

Загальною метою функціонування зернопродуктового підкомплексу є ефективне забезпечення розширеного відтворення на засадах сталого розвитку при формуванні конкурентних переваг, збалансованої інтеграції до світового ринку у взаємодії з учасниками конкурентного простору. Створення конкурентних переваг, що забезпечать конкурентоспроможність на довгострокову перспективу, пов'язані з ресурсним потенціалом, продуктивністю робочої сили, здатністю розвивати інноваційні продукти швидше, ніж конкуренти. Тому саме синергетична взаємодія конкурентних переваг визначає динаміку конкурентоспроможності зернопродуктового підкомплексу та сприяє забезпеченню її у довгостроковій перспективі.

Постановка завдання. Формування конкурентних переваг зернопродуктового підкомплексу з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які у своїй взаємодії дають додатковий синергетичний ефект, що дозволяє посилити конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нинішній економічний курс України спрямований на світовий ринок. Глобалізація економіки сприяє поглибленню конкурентної боротьби на ринках реалізації і стає більш жорсткою.

У контексті сучасної глобальної економіки конкурентоспроможність стала однією з найважливіших факторів, що визначає перспективи для функціонування та розвитку. Конкуренція є невід'ємною рисою ринкової економіки і залежно від галузі може відбуватися на різних рівнях, проявлятися у різних формах і мати різну інтенсивність.

Глобалізація та загострення конкуренції в сучасному суспільстві обумовлюють кардинальні зміни в економіці: зміцнюється інтеграція виробництва та науки; зростає науковість виробництва; прискорюється процес накопичення інформації і посилюється значення її як економічного ресурсу; підвищуються вимоги до освітнього рівня працівників; трансформується середовище споживання і вимоги до продукції; вичерпуються екстенсивні фактори економічного зростання [10, с. 154]. У цих умовах формується поняття глобальної конкуренції, що відображає особливості розвитку глобальної економіки, притаманні їй умови діяльності ринкових суб'єктів, що спрямована на створення конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності в глобальному просторі.

М.Дж. Станкевич вважає, що конкурентоспроможність слід розуміти як систему, що охоплює такі елементи: конкурентний потенціал (сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, ключові компетенції та навички); конкурентні переваги (які можуть бути результатом ефективного використання конкурентного потенціалу); конкурентні інструменти (використання яких сприяє прихильності споживачів); конкурентна позиція (результат, що досягається у результаті конкуренції) [9].

Новітні тенденції розвитку конкуренції в умовах глобалізації вказують на необхідність вивчення конкурентоспроможності з погляду синергетичного підходу. А це вимагає від учасників ринку безперервного підвищення конкурентоспроможності для забезпечення кращого доступу до ресурсів економічного зростання шляхом поєднання конкурентних переваг, від застосування інновацій, від участі у глобальних процесах. Отже, конкурентоспроможність на ринку є результатом синергетичної взаємодії багатьох внутрішніх чинників, властивих суб'єкту господарювання, і зовнішніх умов, що є у навколишньому середовищі.

Ефект синергії забезпечує учасникам створення конкурентних переваг у результаті різноманітних форм взаємодії при здійсненні своєї діяльності.

Як бачимо, зміни в економіці, що супроводжуються посиленням конкуренції та глобалізацією ринків, вимагають формування конкурентних переваг структур господарювання як цілісної системи у забезпеченні конкурентоспроможності на національному та світовому ринках. Тому конкурентоспроможність підприємств слід оцінювати в більш широкому контексті, беручи до уваги особливі обставини та специфіку галузі, а конкурентоспроможність зернопродуктового підкомплексу – через вирішення питань продовольчої проблеми, економічного, екологічного, технічного та соціального його розвитку, удосконалення форм господарювання на принципах рівноправності та конкурентоспроможності.

Для того щоб ефективно конкурувати на ринку, необхідно брати до уваги безліч чинників, що впливають на функціонування суб'єктів господарювання, а побудова ефективних механізмів управління неможлива без всестороннього, комплексного та системного дослідження категорії конкурентного потенціалу, його структурних елементів та характеру взаємодії. Саме так конкурентоспроможність вивчає В.А. Гайдук, який стверджує, що конкурентоздатність може бути представлена у вигляді властивості виробничо-економічних систем змінювати траєкторію руху чи намічений режим функціонування у процесі збереження, розвитку вже наявних чи створених нових конкурентних переваг [5].

Саме фактори конкурентоспроможності є потенціалом для формування конкурентних переваг, і саме завдяки конкурентним перевагам суб'єкт конкурентних відносин здатний виконувати своє функціональне призначення краще, ніж конкуренти, і динамічно підтримувати свою конкурентну позицію в мінливому конкурентному середовищі.

Серед основних факторів, що впливають на конкурентоспроможність, І.В. Тараненко виділяє такі: внутрішні компетенції (унікальність технології, винятковість ресурсів, налагодженість процесів, знання, уміння професійні навички й досвід персоналу); зовнішні компетенції (добре розроблена інфраструктура бізнесу: налагоджена взаємодія з поставальниками, збутовими структурами, фінансовими інститутами, державними органами й суспільними організаціями); динамічні здатності компанії (здатність швидкого й своєчасного реагування на зміни зовнішнього середовища) [10].

Отримання конкурентних переваг може бути результатом ринкової конкурентоспроможності продукції та послуг, але також результатом дії системи, політичних і ділових зв'язків, тому завданням держави є забезпечити сприятливі умови для розвитку всіх суб'єктів, забезпечуючи прозорі і справедливі правила вільної конкуренції на ринку. На цьому етапі формуються зовнішні компетенції.

Що стосується внутрішніх компетенцій та динамічних здатностей, то для зернопродуктового підкомплексу при формуванні конкурентних переваг необхідно враховувати певні фактори: економічні, до яких можна зарахувати продуктивність ресурсів; урожайність; ціна, собівартість; екологічні, що охоплюють якість продукції; енергозберігаючі технології; соціальні – це умови життя та праці (середня заробітна плата та рівень життя); інноваційні – нові сорти, використання засобів захисту, витрати на НДДКР; техніко-технологічні – стан основних засобів. Зазначені фактори певним чином впливають та

створюють відповідний ефект. Зокрема економічний ефект полягає у досягненні задекларованого рівня основних економічних показників діяльності. Економічні показники діяльності зернопродуктового підкомплексу у 2013 р. свідчать про те, що частка зернових та зернобобових культур у валовій продукції сільського господарства складає 26,5%, тобто 66 997,3 млн грн. Дані таблиці 1 свідчать, що результати діяльності зернопродуктового підкомплексу за останні роки покращуються, зокрема збільшується виробництво та урожайність зернових та зернобобових культур. Позитивним є і те, що у 2014 р. покращення відбувається не екстенсивним, а інтенсивним шляхом, а саме за рахунок збільшення урожайності культур, а не за рахунок посівних площ.

Незважаючи на позитивні тенденції, у 2015 р. спостерігаємо різке скорочення прибутковості агро-виробництва, причому низькі ціни прогноуються до 2020–2022 рр., за словами генерального директора «УкрАгрКонсалтинг» С. Феofilов. Також він зазначає, що до того ж посилюється конкуренція між операторами світового ринку, причому це відбувається на фоні скорочення або стабільності споживання продукції. У поточному сезоні ціни в доларах були знижені на ячмінь і пшеницю на 14%, кукурудзу – на 22%. Але у гривневому еквіваленті ціни збільшились на 40% [12]. Тому для покращення ефекту від економічних показників необхідно посилювати дію інших показників.

У сучасних умовах конкуренція все частіше стає боротьбою ресурсів, а боротьбою ідей. Усе більше підприємств від стратегії «лідерства за витратами» переходять до стратегії «диференціації», яка більш точно й повно задовольняє потреби замовника за рахунок надання продуктам нових властивостей, що забезпечують додаткову цінність для споживача. Під «диференціацією» здебільшого розуміють не тільки унікальні якості продукту, але й унікальність бізнесу в цілому [10]. Тому все більше уваги приділяється інноваційній складовій. М. Портер зазначає, що найважливішим джерелом походження інновацій є жорстка конкурентна боротьба, яка і стимулює інноваційні процеси [13].

Україна як держава, глибоко інтегрована у світову економіку, повною мірою потрапляє під вплив інноваційних трансформацій глобальної агросфери і певним чином зумовлює їх формування. Аналіз основних напрямів використання сучасних науково-технічних досягнень у виробництві сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні дозволяє стверджувати, що найбільшого поширення набуло у рослинництві впровадження нових сортів і гібридів рослин; використання прогресивних технологій мінімального обробітку ґрунтів, органічного і точного землеробства [14]. Наукові установи НААН досягнули значних напрацювань у селекції, генетиці, технологіях вирощування рослин, зокрема ведеться первинне насінництво понад 1000 сортів і гібридів, зокрема 120 нових та перспективних, що характеризуються стабільною врожайністю, високою якістю

продукції та стійкістю до біотичних та абіотичних факторів. У 2014 р. в системі НААН вироблено для реалізації близько 100 тис. тонн насіння сільськогосподарських культур, якими щорічно засівається понад 10 млн га угідь держави, зокрема сорти озимої пшениці селекції НААН займають 86,5% площ, жита – 93,4%, ячменю – 66%, сої – 71,0%, гречки – 97%, проса – 100%, рису – 99%. Для зміцнення конкурентних переваг за рахунок інноваційної складової необхідно створити сприятливі інституційні умови для впровадження інновацій.

Соціальний ефект вимірюється системою показників, що характеризують рівень благополуччя і здоров'я населення, зміну характеру і поліпшення умов роботи, підвищення рівня інтелектуалізації суспільства. Інвестиції на розвиток соціальної сфери села нині становлять лише 7,6 млрд грн, що набагато нижче за реальні потреби в них. Як наслідок, погіршуються кількісні та якісні характеристики демографічних процесів на селі. Середня тривалість життя селян становить лише 66,8 років, зокрема чоловіків – 61 рік. Щорічно з карти України зникає до 26-и сіл, а третина сільських населених пунктів перебуває за межею самовідтворення. Соціальна інфраструктура села продовжує занепадати і руйнуватись. Рівень оплати праці в сільському господарстві майже на 40% нижчий за середній в економіці країни [15]. Вирішити ці проблеми можливо за допомогою розвитку підприємництва та залучення інвестицій у соціальну сферу.

Екологічний ефект – це поліпшення параметрів навколишнього середовища, збереження та відновлення природних ресурсів. Поступовий соціально-економічний розвиток України вимагає підвищення рівня продовольчої безпеки держави, забезпечення населення високоякісними та екологічно безпечними продуктами харчування. В Україні, за даними Федерації органічного руху України, нараховується 120 фермерських господарств, які виробляють органічну сільськогосподарську продукцію, а їх площа перевищує 270 тис. га. За цими показниками Україна посідає 19-е місце у світі [16]. Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з 2006–2007 рр., склавши у 2008 р. 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн євро, у 2010 р. цей показник зріс до 2,4 млн євро, а у 2011 р. – до 5,1 млн євро [17]. З огляду на досвід, переваги органічного виробництва слід розглядати у таких напрямках: додана вартість внаслідок можливості продажу продукції за ціною, вищою від традиційної (ціни на зерно залежно від якості і попиту є від 50 до 200% вищими за ціни традиційного виробництва; зменшення витрат на засоби виробництва (це виняток із технологічної схеми пестицидів та мінеральних добрив) [18]. Як бачимо, органічне землеробство забезпечить подолання не лише екологічної кризи, але й економічної, та впливатиме на соціальну складову в економіці.

Таблиця 1

Основні економічні показники зернопродуктового під комплексу [3]

Показники	2011	2012	2013	2014
Посівні площі, тис. га	15 724	15 449	1 6210	14 801
Виробництво, тис. тонн	56 747	46 216	6 3051	63 859
Урожайність, ц з 1 га площі збирання	37	31,2	39,9	43,7
Середні ціни, грн за тону	1 374,2	1547	1 299,8	1 801,4
Рентабельність, %	26,2	15,7	1,5	25,8

Техніко-технологічний ефект полягає у досягненні зернопродуктовим підкомплексом певного рівня техніки і технологій. За рівнем забезпеченості сільськогосподарства матеріально-технічними ресурсами Україна значно відстає від розвинених країн світу. В середньому в Україні на 1 га сільськогосподарських угідь припадає у 5–7 разів менше основних засобів, ніж у сільськогосподарських підприємствах з оновленою матеріально-технічною базою. Близько 85% технічних засобів в аграрних підприємствах амортизовано. Нині агропідприємства щорічно списують 2,6–6,5% наявних машин, а закуповують лише 2,3–4,6% [14]. Основна маса зерна в Україні зберігається на державних великотоннажних залізобетонних елеваторах, обладнання яких морально і фізично застаріло. Досить висока вартість зберігання (майже 25% вартості закладеної на зберігання сировини) змушує виробників зберігати свій урожай на власних, переважно примітивних складах, без належного лабораторного контролю якості зерна. Розвиток зернопродуктового підкомплексу неодмінно пов'язаний з його техніко-технологічним переозброєнням, але капітальні вкладення за останні роки зменшилися більш як на 40%. А раціональна організація техніко-технологічного забезпечення значною мірою визначає рівень використання засобів виробництва, зростання продуктивності праці, прибутку та рентабельності.

Як бачимо, усі розглянуті фактори залежать один від одного. І хоча щодо деяких ми спостерігаємо позитивні тенденції, але негативні тенденції щодо інших не сприяють ефективному та конкурентоспроможному розвитку всього зернопродуктового підкомплексу. Лише за взаємодії цих факторів можливо досягнути такого синергетичного ефекту, який забезпечить конкурентоспроможність підкомплексу на строкову перспективу.

Висновки з проведеного дослідження. Зростаюча конкуренція в період глобалізації економіки вимагає пошуку та впровадження нових методів господарювання для більш ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу. Серед основних завдань забезпечення конкурентоспроможності є виявлення, систематизація та аналіз всіх елементів, що формують конкурентні переваги, і спрямування результатів від їх дії на досягнення такого ефекту, який сприятиме успішній діяльності у довгостроковій перспективі. Саме синергія є тією перевагою, яку не зможуть повторити конкуренти, а доцільне використання ефекту синергії здатне значно, іноді навіть у рази, збільшити прибуток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bednarz J. Klasyczne a nowe teorie przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw [Electronic resource] / J. Bednarz. – Mode of access : <https://ekonom.ug.edu.pl/web/download.php>.
2. Харченко О.В очікувані потепління інвестклимату / О.В. Харченко // Аграрний тиждень. – 2015. – № 6(297). – С. 17.
3. Сільське господарство України : статистичний збірник [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
4. ЗЕРНО: мировые рынки и торговля : отчет Министерства сельского хозяйства США (май) [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа : <http://agro-ukraine.info/news/analitika/mirovye-rynki-i-torgovlya-otchet-ministerstva-selskogo-hozyaystva-ssha-za-may-2015-g.html>.
5. Гайдук В.А. Фактори конкурентоздатності суб'єктів на товарних ринках / В.А. Гайдук // Економіка і держава. – 2007. – № 3. – С. 21–23.
6. Кулешова Г.С. Конкуренція і конкурентоспроможність в аграрному промисловому виробництві / У.М. Кулешова // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 126–132.
7. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 8–14.
8. Легеца Д.Г. Конкуренція і конкурентоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств : моногр. / Д.Г. Легеца. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2011. – 396 с.
9. Grażyna radziejowska rozwój przedsiębiorstwa logistycznego a przewaga konkurencyjna [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.woiz.polsl.pl/znwoiz/56/Radziejowska.pdf>.
10. Маркетингові стратегії розвитку та конкурентоспроможності соціально-економічних систем в умовах глобалізації : моногр. / І.В. Тараненко та ін. ; за ред. І.В. Тараненко. – Д. : Вид-во ДУЕП, 2010. – 304 с.
11. Тараненко І.В. Інноваційна конкурентоспроможність країн у сучасних умовах глобалізації : моногр. / Тараненко І.В. ; за наук. ред. Ю.В. Макогон. – Д. : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2013. – 424 с.
12. Лебідь Л. Де взяти гроші? / Л. Лебідь // Аграрний тиждень. – 2015. – № 6(297). – С. 18–19.
13. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – 895 с.
14. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки : моногр. / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдован, Б.Й. Пасхавер та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012. – 496 с.
15. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
16. Федерация органічного руху України [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://organic.com.ua>.
17. Біоенергетичні зрешувані агроєкосистеми. Науково-технологічне забезпечення аграрного виробництва / за ред. Ю. Тараріко. – К. : ДІА, 2010. – 86 с.
18. Седакова І.О. Органічне зерновиробництво: можливості та перспективи розвитку / І.О. Седакова // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 4(16). – С. 80–83.